

ilahiyat akademi

Sayı: 21, 2025, 207-231.

Issue: 21, 2025, 207-231.

Kuveytli Yazar İsmâil Fehd İsmâil'in es-Sebîliyyât Adlı Romanında Rüya-Gerçek İkilemi

The Dream-Reality Dilemma in Kuwaiti Author Ismâ'îl Fahd Ismâ'îl's Novel al-Sabîliyyât

Sevda ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı
Asst. Prof., Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and
Rhetoric, Muş/Türkiye

s.yaslak@alparslan.edu.tr | ORCID: [0000-0002-3725-2266](https://orcid.org/0000-0002-3725-2266) | ROR ID: [009axq942](https://ror.org/009axq942)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

20 Şubat 2025 20 February 2025

Kabul Tarihi Date Accepted

26 Mayıs 2025 26 May 2025

Yayın Tarihi Date Published

29 Haziran 2025 29 June 2025

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin
software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
(Sevda Çetin).

It is declared that scientific and ethical principles
have been followed while carrying out and writing
this study and that all the sources used have been
properly cited (Sevda Çetin).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Çetin, Sevda. "Kuveytli Yazar İsmâil Fehd İsmâil'in es-Sebîliyyât Adlı Romanında Rüya-Gerçek İkilemi". *İlahiyat Akademi* 21 (Haziran 2025), 207-231. DOI: [10.52886/ilak.1643931](https://doi.org/10.52886/ilak.1643931)

Atıf/ Cite as

Çetin, Sevda. "The Dream-Reality Dilemma in Kuwaiti Author Ismâ'îl Fahd Ismâ'îl's Novel al-Sabîliyyât". *Theological Academia* 21 (Haziran 2025), 207-231. DOI: [10.52886/ilak.1643931](https://doi.org/10.52886/ilak.1643931)

Öz

Rüyalar insan hayatında önemli yeri olan ve sırrı çözilemeyen gizemli bir olgudur. Rüyaların gizemi pek çok alanda (psikoloji, tasavvuf, edebiyat, din...) ve Freud başta olmak üzere pek çok bilim insanı tarafından araştırılmıştır. Ancak rüyalar çözilemeyen gizemi nedeniyle farklı inanışlarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Rüyaların kötü ruh hali, travmalar, bastırılmış duygular, stres ve depresyon gibi psikolojik sorunların yanı sıra çevresel nedenler sonucunda görüldüğüne dair çok sayıda görüş bulunmaktadır. İnsanoğlu, rüyasında gördüğü olaylardan olumlu-olumsuz düşüncelere ya da rüyaların bir mesaj olabileceği hissine kapılabilir. Bu nedenle rüyaların insan üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Birçok farklı alana konu olan rüya olgusu, edebiyat alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Edebiyatta rüyalar, eserleri ve karakterleri yönlendiren bir etkiye sahiptir. Kuveytli yazar İsmâil Fehd İsmâil, es-Sebîliyyât adlı romanında rüya örneğini çokça kullanmıştır. Romanda, rüya-gerçek ikileminde yaşayan yaşlı bir kadının gerçeküstü hayatı anlatılır. 1980 yılında patlak veren İran-İrak savaşında, İran bölgesine yakın olan yerlerde yaşayan halk zorunlu göçe tabi tutulur. Zorunlu göçe maruz kalan yerlerden biri de es-Sebîliyyât köyüdür. Romanın ana kahramanı olan Ümmü Kâsım da köyün yerleşimcilerinden biridir. Ümmü Kâsım, ailesi ile birlikte doğup-büyüdüğü köyünden ayrılarak Necef'e yerleşir. Ancak bu zorunlu göç, yaşlı kadında uyum sorunu, depresyon ve kaygı gibi psikolojik sorunlara yol açar. Göç sonrası, Ümmü Kâsım, yeni çevresine uyum sağlamakta güçlük çeker ve köyüne duyduğu özlemle başa çıkmaya çalışır. Bir süre sonra Ümmü Kâsım'ın vefat eden kocası Bû Kâsım, sürekli rüyasına gelir. Ümmü Kâsım görmüş olduğu bu rüyaları bir mesaj olarak düşünür, yaşadığı sıkıntıların çözümüne bir yol bulmaya çalışır. O, rüyalarını yorumlayarak gördüklerini geçmişten bir mesaj ya da gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olaylar olarak kabul edip kendince birtakım önlemler alır. Rüyalarıyla hareket etmeye başlar. Yaşlı kadın, rüyalarında sonradan oluşabilecek felaketleri önleyebildiği için görmüş olduğu rüyalarını yorumlamada oldukça başarılı tahminlerde bulunduğu söylenebilir. Rüyalarının kendisine verdiği mesajlar, asla pes etmemesi gerektiğini vurgulaması yönüyle önemlidir. Geçmişine duyduğu özlem de bu kararlı çabasına destek olmaktadır. Romandaki rüya olgusu, yaşlı kadının aidiyet duygusunu ve geleceğe dair umutlarını ortaya koyar. Bu romanda yaşlı kadının yaşadığı içsel ve dışsal dönüşümler ele alınmaktadır. Eserin kurgusu, rüya ile gerçek ikilemi arasında gidip gelen bir anlatımla şekillenir. Yaşlı kadının rüyalarında aldığı mesajlar, onun geçmişe, geleceğe ve aidiyet duygusuna olan bağlılığını simgeler. Bu çalışmanın amacı romanın ana kahramanı Ümmü Kâsım'ın gördüğü rüyalar aracılığıyla rüya-gerçek arasında nasıl bir bağ kurduğunu incelemektir. Bu bağlamda çalışma, sadece Ümmü Kâsım'ın gördüğü rüyalarla sınırlı tutulmuş, diğer kahramanların ruhsal halleri ve gerçeklikle kurduğu ilişkiler incelenmemiştir. Sonuç olarak inceleme sürecinde, rüyaların romandaki işlevinin, bireysel bir bilinç yansımalarının ötesine geçerek es-Sebîliyyât köyünün geleceğine yönelik sembolik ve kurgusal ipuçları taşıdığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle romanın, rüya ve gerçeklik arasındaki sınırı sorgulayan ve sezgisel bilgiyi merkeze alan sembolik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmada çağdaş Kuveyt edebiyatının önemli yazarlarından biri olan İsmâil Fehd İsmâil'in es-Sebîliyyât adlı romanında rüya olgusunun romana ve kişilere etkisi üzerinde durulacaktır. Roman bir bütün olarak, metne bağlı inceleme yöntemi ışığında ele alınacak, kitapta yer verilen rüya olgusu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Modern Arap Edebiyatı, Arap Romanı, İsmâil Fehd İsmâil, es-Sebîliyyât, Rüya.

Abstract

Dream is a mysterious phenomenon that has an important place in human life and whose secret cannot be solved. The mystery of dreams has been investigated in many fields (psychology, mysticism, literature, religion...) and by many scientists, especially Freud. However, dreams have been interpreted in different ways in different beliefs due to their unsolvable mystery. There are many opinions that dreams are caused by psychological problems such as bad moods, traumas, repressed emotions, stress and depression, as well as environmental reasons. Human beings may have positive or negative thoughts from the events they see in their dreams, or they may feel that dreams can be a message. Therefore, it is possible to say that dreams have an important effect on people. The phenomenon of dreams, which is a subject in many different fields, also holds an important place in literature. In literature, dreams have an influence that directs works and characters. Kuwaiti author Ismail Fahd Ismail has used the example of dreams extensively in his novel *Al-Sabîliyyât*. In the novel, the supernatural life of an old woman, who lives in the dilemma between dream and reality, is depicted. During the Iran-Iraq War, which broke out in 1980, the people living in areas close to Iran were forced to migrate. One of the places subjected to forced migration is the village of Sabîliyyât. The main character of the novel, Umm al-Qâsim, is one of the settlers of the village. Umm al-Qâsim, along with her family, leaves her birthplace and moves to Najaf. However, this forced migration causes psychological issues like adaptation problems, depression, and anxiety in the elderly woman. After the migration, Umm al-Qâsim struggles to adapt to her new environment and tries to cope with the longing she feels for her village. After a while, Umm al-Qâsim's late husband, Abû al-Qâsim, frequently appears in her dreams. Umm al-Qâsim considers these dreams as messages and tries to find a way to solve the problems she is facing. By interpreting her dreams, she accepts what she sees as a message from the past or potential events that may occur in the future, and she takes measures accordingly. She begins to act based on her dreams. The elderly woman is said to be quite successful in interpreting her dreams, as she is able to prevent potential disasters she might see in her dreams. The messages from her dreams are significant in that they emphasize that she should never give up. Her longing for the past also supports her determined effort. The dream phenomenon in the novel reveals the elderly woman's sense of belonging and her hopes for the future. This novel addresses the inner and outer transformations that the elderly woman experiences. The structure of the work is shaped by a narrative that oscillates between the dilemma of dream and reality. The messages the old woman receives in her dreams symbolize her connection to the past, the future, and her sense of belonging. The aim of this study is to examine how the novel's main character, Umm al-Qâsim, establishes a connection between dreams and reality through the dreams she experiences. In this context, the study is limited solely to the dreams seen by Umm al-Qâsim; the psychological states of other characters and their relationships with reality are not analyzed. As a result of the analysis, it has been determined that the function of dreams in the novel goes beyond a reflection of individual consciousness and carries symbolic and fictional clues regarding the future of the village of al-Sabîliyyât. In this respect, it can be said that the novel possesses a symbolic structure that questions the boundary between dream and reality and centers intuitive knowledge. This study will focus on the impact of the phenomenon of dream on the novel *al-Sabîliyyât* and its characters by Ismail Fahd Ismail, one of the important authors of contemporary Kuwaiti literature. As a whole, the novel will be examined through a text-based analysis method, and the phenomenon of dream presented in the book will be explored in detail.

Keywords: Arabic Language and Literature, Modern Arabic Literature, Arabic Novel, Ismail Fahd Ismail, *Al-Sabîliyyât*, Dream.

Giriş

Arapça kökenli rüya (رُيَا) kelimesi, “gözle görmek/bakmak manasına gelen” ra’â (رَأَى) kökünden gelir. Rü’yâ kelimesi ise “uykunda gördüğün şey” yani uyku esnasında görülen görüntüler anlamına gelir.¹ Erol Gündüz rüya ile ilgili olarak şöyle bir çözümleme yapar:

“Rüya, hiç şüphesiz hayatımızın bir parçasıdır. Her insan rüya görür ve gördüğü rüyayı çeşitli şekillerde değerlendirir; bazılarını önemser, bazılarını önemsemez. Çoğu insan rüyada gördüklerini kendisi için bir mesaj olarak değerlendirir. Rüyada bazı şeylerin kişiye doğrudan gösterildiğine inanılırken bazılarının da çeşitli işaretlerle anlatıldığı düşünülür.”²

Uzun süreli rüya analizleri, kişilerin rüyalarında gördükleri konuların yıllar boyunca tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rüyalar, insanların uyanık yaşamlarında ilgilerini çeken ve duygusal olarak onları etkileyen kişiler, toplumsal etkileşimler ve faaliyetlerle sürekli bir ilişki içinde gelişir.³ Buradan yola çıkarak rüyaların, uyku esnasında zihinde beliren görüntüler olduğu ve her bireyin rüyaları farklı şekillerde yorumladığı söylenebilir. Yapılan incelemelerde, rüyaların kişilerin uyanık yaşamlarında duygusal olarak etkilendiği kişiler ve etkileşimlerle sürekli bir bağlantı kurduğunu gösterir.

Rüya denilince, akla ilk olarak Sigmund Freud gelir. Çünkü Freud, rüya araştırmalarına modern bilimsel ve psikolojik bir çerçeve getiren önemli kişilerden biridir. Psikanaliz kuramının kurucusu Freud’un rüya alanında önemli çalışmaları bulunmaktadır. Ancak rüya araştırmaları Freud ile başlamamıştır. Rüyalar, insanlık tarihi boyunca çeşitli din ve kültürlerde; tasavvufî, dinî, felsefî, sosyolojik ve psikolojik açılardan farklı alanlarda incelenmiştir.⁴

Rüya, psikanalizde kişinin bilinçaltındaki düşünceleri aktarmada temel etkenlerden biri olarak kabul edilir ve edebiyatta önemli bir yer tutar. Edebiyat ve psikoloji arasındaki bağlantı sayesinde, rüyalar biçim analizlerinde işlevsel bir rol oynar. Psikanalizde, bireyin psikolojik halini anlamak için rüyalar kullanılırken, edebî metinlerde de bu rüya motifleri eserlerin bağlamını ve içeriğini yorumlamada yardımcı olur. Edebî metinlerde karşılaşılan rüya motiflerinin farklı amaçları vardır: önseme, ilahi uyarı, içsel yolculuk veya bilinçaltının dışa vurumu ya da yazarın mesajlarını okuyucuya aktarma aracı olarak kullanılır. Bu nedenle, rüya motifinin

¹ Cemâlu’d-Dîn Ebu’l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sâdr, ts.), 291-297; Muhammed b. Muhammed Murtazâ Ez-Zebîdî, thk. ‘Abdu’l-Cesûr Şâhîn, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs* (Kuveyt: y.y., 2001), 38/102-106.

² Erol Gündüz, “Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009), 188.

³ Bernard Lahire, *Rüyaların Sosyolojik Yorumu*, çev. Zuhal Karagöz (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022), 86-87.

⁴ Kelly Bulkeley, *Psikolojik, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyalar* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2008), 1-4.

biçem analizlerinde ele alınması, edebî eserleri anlamada önemli bir yer tutar.⁵ Bu bağlamda rüyaların edebiyat ve psikolojide önemli bir yer tuttuğu gerçektir. Edebi eserlere konu olan rüya motifleri, eserlerin yorumlanmasına ve yazarların mesajlarını okurlara iletmesine yardımcı olur.

Arapların, İslam'dan önce dinî siyasi, ekonomik ve kültürel konularda olduğu gibi spesifik anlamda rüya ve rüyaya yüklenen mana konusunda da Mezopotamya, Mısır, Yunan, Pers ve Hint kültürleriyle etkileşimi olmuştur. Aynı zamanda Mekke ve Medine'de yaşayan farklı din ve inançlara sahip kişi ve toplulukların etkileri de Araplarda zengin bir rüya kültürü oluşturmuştur. Özellikle Şikk ve Satih unvanlarına sahip kişiler rüya yorumu konusunda önemli bir yere sahiptiler Hz. Muhammed'in dedesi Abdulmüttalib'in, rüyasında kaybolan zezem kuyusunun yerini görmesi, Hz. Muhammed'in annesinin, doğumundan önce bazı rüyalar görmesi, bu dönemde rüyalara duyulan ilgiyi göstermektedir. İslam, böyle bir ortamda doğduğu için rüyalara uzak kalmamıştır. Kur'an ve sünnette rüyalara dikkat çekilmesi de bunun bir delilidir.⁶ Nitekim Kur'ân'da; Hz. Yusuf'un, Hz. İbrahim'in ve Hz. Muhammed'in rüyaları (Enfal Suresi: 8/43, Yusuf Suresi: 12/4-5, Enbiya Suresi: 21/5, Saffat Suresi: 37/102 Kur'ân'da geçen rüya ile ilgili ayetlerden bir kaçıdır) mevcuttur.⁷ Rüyalar Arap hikayelerinde de önemli yer tutmuştur. *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan rüyalar, rüyalara verilen önemi yansıtır. İtalyan yönetmen Pasolini'nin "*Binbir Gece Masalları*'nı" konu alan filmin başında ekranda şu alıntı yer alır: "Bir sanat eseri sadece bir rüyadan oluşmaz, birçok rüyadan oluşur." Bunu boşuna yapmamıştır; Aslında *Binbir Gece Masalları*'nda rüyalar ve vizyonlar önemli bir rol oynar. Kitabın kendisi, doğası ve koşulları gereği - hikayeleri ve masalları hep gece anlatılır - uzun ve kesintisiz bir rüya gibi şekillenir. *Binbir Gece Masalları*'ndaki rüyaların biçimine ve içeriğine bir göz atıldığında rüyaların oldukça yüzeysel bir rol oynadığı görülür, çünkü bunlar, sonrasında gerçekleşecek olaylara dair açık semboller ya da rüya sahibine karşılaştığı sorunların çözümü için yol göstericidir. Mesela, yedi kızı olan bir baba, bir gün rüyasında hazinedeki en güzel mücevheri alıp götüren yabancı bir kuş görür. Yine Mutasavvıf'ın sevgilisi ve onun rüyasıyla ilgili hikâye de buna örnektir.⁸ Pek çok edebiyatçı eserlerinde rüya konusuna bir mesaj, ilahi bir uyarı, bilinçaltının etkisi, geçmiş ya da gelecekte haber alma gibi farklı şekillerde yer vermiştir.

Rüya konusu, anlatı türlerinin en güçlüsü olarak nitelenen roman⁹ türünde de önemli bir yer bulmuştur. Romanda konu, yazarın iletmek istediği duygu, düşünce ya da temayı okuyucuya aktarmada kullandığı temel malzemedir. Gerçek ya da

⁵ Senem Üstün Kaya, "Dünya Edebiyatlarında Rüya Motifi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/24 (2021), 451.

⁶ Çetin Özer, *Rüya Olgusu ve Dindarlık* (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 53-54.

⁷ İbrahim Çalan, "*Ahmet Hamdi Tappınar'ın Eserlerinde Rüya ve Musiki*" (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 24-25.

⁸ "el-Ahlâm ve'r-Rüya fî'l-Edebi'l-'Arabî ve'l-Âdâbi'l-Âlemiyyeti" (Erişim 08.01.2025).

⁹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 23.

kurmaca bir duygu, düşünce, olay, tasvir, anı ve hayal gibi unsurlar soyut ya da somut her şey konunu kapsamına dahildir.¹⁰ Bu çerçevede, rüya da romanlarda hem içerik hem de anlatım açısından önemli bir unsur olarak yerini alır. Kuveytli yazar İsmâil Fehd İsmâil de *es-Sebîliyyât* adlı eserinde rüya motifini ele almıştır. Çalışmada rüya, sadece olay örgüsü olarak ele alınmamış, rüya karakterinin psikolojik derinliği de yansıtılmaya çalışılmıştır. *es-Sebîliyyât*, daha çok tek bir konu ve merkezî bir karakterin etrafında şekillenen ana tema üzerine kurulu olan dramatik bir romandır.¹¹ Romanın başından sonuna kadar değişime uğramayan sabit karakter¹² olan Ümmü Kâsım'ın rüyaları sadece kaygı ve bağımlılık gibi psikolojik unsurları değil, aynı zamanda savaş göç ve yerinden edilme gibi sosyolojik pek çok anlamı taşır. Çalışmanın ilk kısmında Yazarın, hayatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda yazarın *es-Sebîliyyât* adlı eseri özetlenmiş, üçüncü bölümde de romanda geçen rüya motifleri incelenmiştir.

1. İsmâil Fehd İsmâil'in Hayatı (1940-2018)

İsmâil Fehd İsmâil, 1940 yılında Irak'ın Basra köylerinden biri olan *es-Sebîliyyât*'ta dünyaya gelmiştir. Yedi erkek ve üç kız çocuğundan oluşan ailenin en büyük çocuğudur. İsmâil Fehd, henüz dört yaşındayken babası görme yetisini kaybetmiştir. Babası kitaplara aşık biri olarak oğlunun okuma ve yazmayı öğrenmesi için ısrar edince, İsmâil Fehd, beş yaşına girmeden okumayı öğrenmiştir. Her gece babasına *Kelile ve Dimne*, *Elf Leyle ve Leyle*'den okumalar yapmıştır. Çevresindeki insanlara ve arkadaşlarına da hikâyeler anlatmış, aynı zamanda çocuklara *Ali Bâbâ* ve *Kurnaz Tilki* hikâyelerini okuduğu için ailenin ve köyün hikâye anlatıcısı olmuştur. *Elf Leyle ve Leyle*'yi okuması, babasının otoritesine başkaldırmasına neden olmuş ve on yaşındayken evden ayrılmıştır. Edebiyatla yakından ilgilenen İsmâil Fehd'in henüz on dört yaşında el-Mu'allimu'l-Cedîde isimli dergide ilk şiiri yayımlanmıştır.¹³

İlk şiirini on bir yaşındayken sınıf arkadaşlarından birinin nehirde trajik bir şekilde boğulmasından esinlenerek yazmıştır. Dört yıl sonra şiir, geniş bir kitlenin dikkatini çekmiş, Arapça öğretmeni tarafından okunduktan sonra okul gazetesinde yayımlanmıştır. Genç İsmâil Fehd, artık "okul şairi" olarak tanınmaya başlamıştır. Bu olaylar ve İsmâil Fehd'in bunlardan duyduğu memnuniyet, onun kişiliğinde farklı olma arzusunun ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Kendi küçük topluluğunda dikkat çekmeyi seven genç hikâye anlatıcısı, zamanla sadece kendi

¹⁰ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 121.

¹¹ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 53.

¹² Nurullah Çetin, *Türk Romanı Tahlilleri I* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 17.

¹³ Ali Hüseyin el-Fevvâz, "İsmâil Fehd İsmâil", *İrâkîyyun* (Ekim 2018), 2.

ülkesinde değil, tüm Arap dünyasında fark yaratmayı hedefleyen bir romancıya dönüşmüştür.¹⁴

Ortaöğretiminin ardından 1957 yılında lise eğitimini de Basra'da tamamlar ve aynı yerde bir ilkokulda öğretmenlik yapmaya başlar. İsmâil Fehd, çocukluğunu ve gençliğini Irak monarşisi altında geçirmiştir. 1966 yılında Kuveyt'e taşınır ve 1966'dan 1969'a kadar öğretmen olarak Kuveyt'te çalışır. 1969'da altı ay boyunca Mısır'da idari bilimler üzerine eğitim alır. Mısır'dan döndükten sonra Kuveyt Eğitim Bakanlığı'nda idari bir pozisyon alır ve 1976'da Yüksek Tiyatro Enstitüsü'ne kaydolana kadar bu görevde kalır. 1979 yılında bu bölümden mezun olur. 1980 yılında dramatik eleştiri alanında lisans derecesiyle mezun olur. 1987 yılında İsmâil Fehd, kamu hizmetinden emekli olur.¹⁵

Yazar, Mısır'da kaldığı sürede ve Lübnan'a yaptığı kısa ziyaretlerde Necîb Mahfuz, Salâh 'Abdu's-Sabûr, 'Abdu'r-Rahmân el-Ebnûdî ve Ğassân Kenefânî gibi ünlü Arap yazarlarıyla tanışmıştır. Aynı zamanda, Iraklı yazarlarla da iletişim halindedir; bunlar arasında en önemlisi 'Abdu'r-Rahmân er-Rabî'î'dir. İsmâil Fehd, bu kişilerden nasıl etkilenmişse, aynı şekilde, Leylâ el-Osmân ve Tâlib el-Rifâ'î gibi genç Kuveytli yazarlardan da etkilenmiştir.¹⁶

Arap yazarları arasında, Filistinli yazar ve siyasetçi Ğassân Kenefânî'den hem sanatsal hem de politik açıdan büyük ölçüde etkilenmiştir. 1960'ların başında Beyrut'ta tanışan ikili, yakın dost olmuşlardır. İsmâil, hem sanatsal hem de politik açıdan Kenefânî'den etkilenmiştir. Kenefânî, siyasete Arap Milliyetçi Hareketi'ne bağlı olarak başlamış ancak politik fikirleri geliştikçe Marksizm'e yönelmiş ve George Habash'ın, Filistin meselesinin çözümünün Arap dünyasında bir sosyal devrim olmadan gerçekleştirilemeyeceği inancını benimsemiştir. İsmâil Fehd, bu fikirden etkilenmiş ve Filistin sorununu bu perspektiften ele almıştır. Ayrıca o, Kenefânî aracılığıyla, 1967 Haziran Savaşı sonrasında Marksist ideolojiye yönelmiştir. Sanatsal düzeyde ise, İsmâil, Kenefânî'nin Mâ Tebeḳḳa Lekum (Sizin için geriye kalanlar) adlı romanından etkilenmiştir.¹⁷

İsmâil Fehd, öncü, tecrübeli, ufkü geniş, yardımsever bir kimliğe sahiptir. Kuveyt romanının temel seyrini derinlemesine ve özgün bir şekilde şekillendirmiştir. Yazar, yaşadığı çevreye dair görünenle yetinmeyen, dışlanmış grupların yollarına giren ve kafeslerinde hapsedikleri acılarını ortaya çıkaran derin bir bakış açısına sahiptir.¹⁸ İsmâil Fehd, varoluşçuluk felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiştir.

¹⁴ Al-Ajmi Mursel, *İsmâil Fahd İsmâil: A Thematic Study of His Novels* (Michigan: The University of Michigan, Doktora Tezi, 1990), 79.

¹⁵ Mursel, *İsmâil Fahd İsmâil: A Thematic Study of His Novels*, 76-77.

¹⁶ O. Ishaq Tijani, "Trauma in the Novels of the Iraqi-Kuwaiti Writer, Isma'il Fahd Isma'il", *Middle East-Topics&Arguments* (Kasım 2018), 70.

¹⁷ Tijani, "Trauma in the Novels of the Iraqi-Kuwaiti Writer, Isma'il Fahd Isma'il", 70.

¹⁸ Süleymân eş-Şatî, "İsmâil Fehd İsmâil-el-Kelimetu ve el-Fi'lu", *el-Beyân* (İsmâil Fehd İsmâil Özel Sayısı) 582 (2019), 36.

Albert Camus gibi yazarların eserlerine hayranlık duymuştur. 1950 ile 1965 arasında, varoluşçulukla ilgili derinlemesine okumalar yapmış ve bu akım, yazdığı ilk eserler üzerinde önemli bir etki bırakmıştır.¹⁹

Iraklı romancı ve eleştirmen Abdurrahmân er-Rubâ'î 1987 yılında İsmâîl Fehd'in kendisine şöyle söylediğini söyler:

Arap dünyasının herhangi bir yerinde meydana gelen dramatik bir olayın diğer bölgeleri de etkileyeceğine inananlardanım. Evet, Basra'da doğdum, ancak babam Kuveyt vatandaşıydı ve 1966'da Kuveyt'e taşındım. Bugün Kuveyt'te yaşıyorum ve Kuveyt vatandaşıyım. Şunu söylemek doğru olur: Bir insan olarak Kuveyt vatandaşıyım, ancak bir romancı olarak Arabım.²⁰

İsmâîl Fehd, edebi türler arasında romana özel bir önem vermiş ve romanlarına büyük titizlik göstermiştir. Romanlarının en çarpıcı özelliği, konu ve tematik içeriklerinin çeşitlilik göstermesidir. İlk olarak, 60'lı yıllarda Irak toplumunu ele alan temalarla başlamıştır. Filistin sorunu, terörizm sorunu, Kuveyt toplumu ve Mısır tarihi gibi konuları ele almıştır. Bu çeşitlilik yazarın her şeyden önce bir Arap olduğunu iddia etmesini destekler niteliktedir.²¹ İsmâîl Fehd kaleme aldığı romanları hakkında şöyle der: "Bütün romanlarım, hayatımdaki geçmiş deneyimlerimin yönlerini, daha az ya da daha çok, yansıtır; ancak bu yansıma, bir olayın başıma geldiği gibi birebir yansıtıldığının anlamına gelmez." Eserlerinde bu otobiyografik unsurları açıkça belirtmemiş olsa da bazı karakterlerle empati kurduğunu kabul etmiştir.²²

İsmâîl Fehd, çocukluğundan vefat ettiği güne kadar kitaplarla iç içe bir hayat yaşamıştır. Küçük yaşlardan okuma bilincine sahip olan İsmâîl Fehd, edebiyata düşkün biri olduğu için arkadaşı Tâlib er-Refâ'î şöyle der: "Eğer bir gün bana İsmâîl'in hayatını anlatacak bir resim çizmem uygun görülseydi, kitaplarla dolu bir bahçe çizerdim. İsmâîl'i kitapların arasına oturturdum."²³ Arkadaşının bu sözlerinden de anlaşıldığı üzere İsmâîl Fehd'in hayatının yazarlıkla geçtiği ve yazmayı bir yaşam biçimi haline getirdiği söylenebilir.

Yazarın romanlarının tamamındaki ortak tema, Arapların milli sorunlarına ve karşılaştıkları zorluklara vurgu yapmasıdır. Roman karakterlerinin dış dünyayla yaşadıkları çatışmalar ve içsel buhranları, yazarın eserlerinde üzerinde durduğu diğer önemli konulardır.²⁴

İsmâîl Fehd'in; *Kânet es-Semâ' Zerkâ'* (1970), *el-Habl* (1972), *ed-Difâfu'l-'Uhra'* (1972), *et-Tuyûr ve'l-Esdiqâ'* (1972), *Meleffu'l-Hâdîse* (1974), *eş-Şiyyâh* (1976), *Semâ'u*

¹⁹ Fevvâz, "İsmâîl Fehd İsmâîl", 2.

²⁰ Mursel, *İsmâîl Fahd İsmâîl: A Thematic Study of His Novels*, 75-76.

²¹ Mursel, *İsmâîl Fahd İsmâîl: A Thematic Study of His Novels*, 77-78.

²² Tijani, "Trauma in the Novels of the Iraqi-Kuwaiti Writer, Isma'il Fahd Isma'il", 71.

²³ Tâlib er-Refâ'î, "İsmâîl Fehd İsmâîl Hayâtun, Kitâbetun, Bâkiyetun", *el-Beyân* (İsmâîl Fehd İsmâîl Özel Sayısı) 582 (2019), 12.

²⁴ Leyla Yakupoğlu Boran, *Modern Kuveyt Edebiyatı* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021), 239.

Nâ'îye (2000) ve *Tuyûru't-Tâcî* gibi çok sayıda romanı yanında diğer türde eserleri de bulunmaktadır.

2. es-Sebîliyyât Adlı Romanın Özeti

İsmâil Fehd'in doğduğu köyün adını verdiği *es-Sebîliyyât* romanı ٢٠١٥ yılında Nûfâ Buls lî'n-Neşr ve't-Tevzî' isimli yayınevi tarafından Kuveyt'te basılmıştır. Roman, 158 sayfa, 16 bölümden oluşmaktadır. Romanda 1980 yılının ikinci yarısında patlak veren İran-Irak savaşında (Eylül 1980-Ağustos 1988) es-Sebîliyyât köyünde yaşananlar anlatılmaktadır. İki ülke arasında başlayan savaş ivme kazanınca; Iraklı yetkililer bir talimat yayınladı. Düşman bölgelerine yakın olan komşu köy ve kasabalarda ikamet eden vatandaşların güvenliği göz önünde bulundurulduğundan bu yerlerin boşaltılmasına karar verilir. Yetkililer, mevcut durumun güvenliği sağlamaya yönelik olduğunu ve durumun üç aydan fazla sürmeyeceğini, kısa bir süre sonra her şeyin normale döneceğini söyler.

Romanın ana kahramanı olan Ümmü Kâsım isimli kadın, ailesi ile birlikte ne yapacaklarını, nereye gideceklerini bilmeden üç gün geçirirler. Ahsâ'da akrabaları vardır ancak oraya ulaşmak için uluslararası sınırları geçmek gerektirdiğinden bu imkânsız gibi görünür. Tahliye emrini ihlal ettiği tespit edilen herkes hapis ve para cezasına çarptırılacağından mecburen yola koyulmak zorunda kalırlar. Ümmü Kâsım, ailesi ve dokuz eşiyle yola koyulurlar.

Ümmü Kâsım'ın sırasıyla Kâsım, Hamîd, Sâlih isminde üç oğlu, Zehra ve Hüsnâ adında iki kızı vardır. Romanda annenin adı verilmemiş, anneye henüz 35 yaşının doldurmamış olan büyük oğlunun adıyla Ümmü Kâsım (Kasım'ın annesi) şeklinde hitap edilmiştir. Romanın bir diğer kahramanı da Kâsım'ın babası Bû Kâsım'dır. Bû Kâsım, kalp yetmezliği olarak bilinen ciddi bir kalp rahatsızlığı ile mücadele eder. Bu hastalık için sürekli tedavi ve ilaç kullanımı gereklidir, ancak bu rahatsızlık maliyetli bir süreçtir. Bû Kâsım, üç ay boyunca parası olmadığı için ilacını alamaz ve yolculuğun üçüncü günü vefat eder. Ümmü Kâsım ve çocukları babalarının mezarını rahat bulabilmeleri için onu en-Nâsriyye şehrinin kuzey girişine yakın uluslararası yolun kenarında bulunan iki hurma ağacının arasına defnederler. Romanın ana kahramanı Ümmü Kâsım, kocasının yokluğuna dayanacak halde değildir. Kocasını hiç aklından çıkamaz, her durumu kocasıyla ilişkilendirir. Bu arada savaşın şiddeti gittikçe artar, savaşın üzerinden 6 ay geçer. Durum çok da iç açıcı değildir. Ümmü Kâsım ve çocukları Necef'te bir hayat düzen kurarlar, eşeklerini de kiralamaya başladıklarından maddi durumlarında iyileşme başlar. Ancak Ümmü Kâsım gördüğü her şeyde kocasını arar, kocasının yokluğuna dayanamaz.

Bir gün çocuklarından habersiz kendini emanet gibi hissettiği Necef'ten ayrılarak terk etmek zorunda kaldığı es-Sebîliyyât köyüne dönmeye karar verir. Eşeklerinden birini yanına alarak yola koyulur. Çünkü eşekler geldikleri yere geri

dönebilen, gittiği rotayı takip etme içgüdüüne sahip hayvanlardır. Romanın önemli kahramanlarından biri de Ümmü Kâsım'ın yanına aldığı beş yaşındaki Kademu Hayr isimli akıllı eşegidir. Bu eşek yolculuk ve sonrasında yaşlı kadına yoldaş olacaktır.

Ümmü Kâsım, eşeği ile çıktığı yolda mola verdiği esnada uykuya dalar, kocası rüyasına gelir. Ümmü Kâsım, rüya aleminde kocasıyla sürekli iletişim halinde olan bir kadındır. Rüyalarının bir mesaj, bir ipucu taşıdığına inanmaktadır.

Yaşlı kadın, köyüne dönüş yolunun üçüncü gününde kendisini takip eden çocuklarından Habîb ile karşılaşır, oğulları her ne kadar annelerini geri dönme noktasında ikna etmeye çalışsalar da başarılı olmazlar. Ümmü Kâsım, es-Sebîliyyât'ta dönme konusunda karardır ve kararından vazgeçmez. Kocasının gömüldüğü iki hurma ağacının olduğu yere çocuklarından önce ulaşır ve kocasının mezarına seslenerek konuşur: "... 'Senin isteğin doğrultusunda seni (Bû Kâsım) burada bırakmayacağım.' Evlatları onun yanına geldiğinde ise onlara şöyle der: 'Babanız bu ıssız yerde olmaktan dolayı acı çekiyor. Burada kalmak istemiyor.' dedi."²⁵

Kocasının cesedini köyüne götürmek için mezarını açtırmaya karar verirler ve bu işlem, din adamı eşliğinde iki saat sürer ancak ceset çürüdüğü için Ümmü Kâsım elleriyle geriye kalan kemik parçalarını toplar, çocuklarıyla vedalaşır. Ümmü Kâsım kocasının kemiklerinin bulunduğu bezi göğsüne bastırarak eşeğiyle birlikte es-Sebîliyyât'a gitmek üzere güne doğru yola koyulur.

Ümmü Kâsım, Basra iline girince devriyelere yakalanma ihtimalinden korktuğu için endişelenir. Çünkü bu bölge sivillere yasak olan bir bölgedir. Yaşlı kadın yaşadığı korku ve endişenin yanı sıra köyüne kavuşmanın sevinci içindedir. Ancak gördükleri karşısında şaşkına uğrar çünkü tüm nehirler kurumuştur. Savaşın köyü ne hale getirdiğini görür ve üzülür, her yer karanlıktır çünkü savaş koşulları karanlık gerektirir. Tek korkusu askerlerle karşı karşıya gelmektir.

Evinin avlusunda bulunan hurma ağacının yanına eşinin mezarını kazar. O sırada üç asker içeri girer, onları gören Ümmü Kâsım bayılır. Kendine geldiğinde heyecanlandığı ve korktuğu için titreyen sesiyle askerlere durumu anlatır. Eşinin her gece rüyasına geldiğini ve köye gömülmesini vasiyet ettiğinden bahseder. Askerler onunla yakından ilgilenir. Askerler burada kalmanın yasak olduğunu söyleyince Ümmü Kâsım nedenini sorar. İçlerinden bir subay sivil halkın güvenliği için buraya girmenin yasak olduğundan kuralları ihlal etmeleri durumunda cezalandırılacaklarını söyler. Talimatları uygulamaktan başka çareleri yoktur ancak Ümmü Kâsım ağlayarak on bir gün kadar izin almayı başarır.

Artık kocasını gömmek için bir engel yoktur. Ümmü Kâsım kocasının mezarını kazar, kemiklerinin olduğu bezi mezara koyar ancak mezarın üzerini

²⁵ İsmâil Fehd İsmâil, *es-Sebîliyyât* (Kuveyt: Nûfâ Blus li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2017), 28-29.

örtmez. es-Sebîliyyât'ı gezer köy çok kötü bir durumdadır ancak Ümmü Kâsım bu köyü eski haline getirme umudunu hiç kaybetmez. Göç öncesi zamanları hatırlar, göçün ve savaşın sadece insanları değil tüm canlıları etkilediğini görür. Tüm ağaçlar, bahçeler her şey kurumuş, her yer harap olmuştur. Ancak Ümmü Kâsım bir damla su da olsa bu toprağı yeşertmeye kararlıdır. Var gücüyle köye hayat getirmeye çalışmaktadır. Bu yolda en büyük desteği vefat eden kocasından yani rüyalarına giren eşinden alır.

Ümmü Kâsım, bundan sonraki sürede kocasıyla sürekli bir iletişim halinde olur ve gördüğü rüyalarla amel ederek hareket etmeye başlar. Bu durumu Teğmen Abdulkerim ve Subay yardımcısı Sâdık gibi yanında olan askerlere de anlatır. Pek çok şeyi rüyasında görür. Köydeki askerlerle sürekli yardımlaşma halindedir. Askerlere yiyecek ve içecek bulur, onlarla birlikte mutludur. Erzak kamyonu gelince Ümmü Kâsım gidecektir. Ancak savaşın şiddeti zaman zaman arttığından günlerce erzak kamyonu gelmez. es-Sebîliyyât köyü yaşlı kadının rüyalarıyla hayat bulacaktır. Romanının sonunda çatışmada Ümmü Kâsım'ı anne yerine koyan asker Câsım yaralanır, parmaklarını kaybeder, Bağdat Eğitim Hastanesi'ne yatırılır ancak savaş nedeniyle kimse ondan haber alamaz. Ümmü Kâsım, eşini suçlar ve eşini köyde bırakarak oğullarının yanına yalnız gitmeye karar verir. Çünkü kocası Bû Kâsım, her ne kadar kötü şeyler olsa da yaşlı kadını güzel şeyler olacağına inandırmıştır. Şimdi rüyalarına gelmediği için kırgındır ancak yaralanan asker Câsım'ın erzak kamyonuyla birlikte köye gelmesiyle Ümmü Kâsım da yeniden köyde kalmaya karar verir.

3. İsmâil Fehd İsmâil'in es-Sebîliyyât Adlı Romanında Rüya Motifi

İnsanın yaşamını sürdürmesi için bir yer değiştirme eylemi olan göçü tetikleyen çok sayıda sebep (siyasi, ekonomik ve toplumsal ve doğal sebepler) ve birçok göç türü bulunmaktadır. Göç, her zaman rızaya bağlı olarak gerçekleşmez; örneğin mülteciler, yerinden edilerek yurdundan çıkartılıp sürgüne gönderilmiş kişiler zorunlu olarak göç edebilirler. Yine, göç hareketini doğal koşullar tetikleyebileceği gibi ekonomik eşitsizlik ya da farklı olaylar da göçü tetikleyebilir.²⁶ Göç hareketi sonucunda göçmenlerde ortama uyum sağlayamama, bazı kültürel sorunlar ya da yalnızlık, depresyon gibi bazı psikolojik sorunlar ortaya çıkabilir. Edebiyat ve toplum ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda dünya edebiyatında pek çok edebiyatçı göç temasını eserlerinde ele almıştır. Bu yazarlardan biri de Irak asıllı Kuveytli yazar İsmâil Fehd İsmâil'dir.

İsmâil Fehd'in *es-Sebîliyyât* adlı romanında yaşadığı köyden göç etmek zorunda kalan Ümmü Kâsım isimli yaşlı bir kadının yaşadığı mekânsal değişim ve psikolojik süreç ele alınmıştır. Romanda gittiği yere alışmakta zorluk çeken Ümmü

²⁶ Mehmet Şirin Çetin vd., "İklim Krizi ve Göçe İlişkin Kavramsal Değerlendirme", *Kent Akademisi* 17/1 (2024), 220-221.

Kâsım'ın göç sonrası uyum sağlayamama sorunu ve yaşadığı köy olan Sebîliyyât'a duyduğu özlem ve gördüğü ilginç rüyalar anlatılmıştır.

Romanda rüya-gerçek ikileminde, rüyayla-gerçek arasında bir yaşam sürülmüştür. Kocası Bû Kâsım, olay örgüsünün hareket noktasıdır. Çünkü nerdeyse rüyaların tamamında vardır. Ana kahraman, kocası Bû Kâsım'ın rüyasına gelmesi üzerine tüm zorluklara katlanarak köyüne geri dönme kararı alsa da tekrar aynı duyguları yaşamaktan korkar. Yaşlı kadının vefat eden eşi rüyalarına gelerek, gelecekte yaşanacak olaylarla ilgili mesajlar verir. Bu nedenle Ümmü Kâsım, gördüğü rüyalardan bir ipucu, bir yol bulmaya çalışır. Ümmü Kâsım'ın gördüğü rüyalar ve bu rüyalarla hareket etmesi kolektif bilinçaltının bir yansıması olarak düşünülebilir. Rüyasında kocasını ve köyünü görmesi aidiyet duygusu ve geçmişe duyduğu özlemini yansıtmaktadır. Roman, köy halkının göç olayı ile başlar.

Irak ve İran arasındaki savaşın tırmanmaya başlamasıyla (Eylül 1980- Ağustos 1988), Iraklı yetkililer savaş bölgelerine yakın köy ve beldelerde yaşayan vatandaşlarımızın güvenliğini sağlamak için gelecekte ne olacağını kararlaştırdığımızı belirten bağlayıcı bir bildiri yayınladı. Ümmü Kâsım, hoparlör taşıyan askeri bir cipin es-Sebîliyyât köyünden geçen yola girdiğini ve sesin yüksek olduğunu hatırlıyordu. Tüm sakinlerin üç gün içinde evlerini boşaltmaları gerekiyordu. Onlardan birisi, "nereye gideceklerini sorarsa, diğer Irak vilayetleri, Basra vilayetinden göç edenleri kabul etmeye uygundur." cevabı veriliyordu. Bunun ardından sakinleştirici, güven verici sözler ekleniyordu: "Mevcut seferberlik durumu üç aydan fazla sürmeyecek ve her şey eski haline dönecek"²⁷

O gece Ümmü Kâsım'ın ailesinden kimse uyumaz. el-Ahsâ'da akrabaları vardır ancak oraya gitmek nerdeyse imkansızdır. Köydeki herkes tanıdıklarının ya da akrabalarının yanına gitmiştir. Ümmü Kâsım ve ailesi belirsizlik içinde üç gün geçirirler. Fakat tahliye emrini ihlal ettiği tespit edilen herkes, hapis ve para cezasına çarptırılacağından hemen yola koyulurlar. Yazar, bu belirsiz durumu şöyle anlatmıştır:

Bilinmeyen bir yere gitme kararı iki gün aldı. Eşyalarının hangilerini eşeklere yükleyip hangilerini bilinmeyen bir kadere terk edeceklerine karar verme çabası ise üç günü aldı. Güneş batmadan önce sokaklarında dolaşan başka bir askeri aracı görünce şaşırdılar. Ayrılmayı geciktirenleri hapis ve para cezası bekliyor.²⁸

Ümmü Kâsım ve ailesi emirleri çiğneyecek türden insanlar olmamakla birlikte yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmaları çok da kabullenilecek bir durum değildir. Ümmü Kâsım'ın Necef'e göçü, fiziksel bir hareket olmasının yanı sıra aynı zamanda duygusal bir yolculuk olacaktır. Her ne kadar yeni bir yere alışmaya çalışsa da geçmişteki anılarından kurtulamayacaktır. Bundan sonra Ümmü Kâsım, kaybettiği eşiyle rüya aleminde görüşerek hareket edecektir. Ana kahramanın rüya

²⁷ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 9.

²⁸ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 10.

alemindeki yolculuğu fiziksel bir değişimin yanı sıra bir çeşit içsel yolculuğa, geçmişle hesaplaşmaya ve gelecekte olması beklenen bir olaya dönüşecektir.

Ümmü Kâsım Necef'teyken kocası rüyalarına gelmeye başlar. Aradan zaman geçerse "Tekrar ne zaman bir araya geleceğiz?" diyerek kocasına sitemde bulunur. Savaşın şiddeti artar, savaşın üzerinden altı ay geçer. Herkes kendine bir düzen kurar. Geçmişte kalan anılar, mekânlar yaşlı kadının zihninde silinmez bir etki bıraktığı için ani ve gizli bir kararla es-Sebîliyyât'a gitmeye karar verir. Çünkü Ümmü Kâsım için es-Sebîliyyât, geçmişine ve yaşadığı topraklara olan bağlılık demektir, köyü kimliğinin bir parçasıdır. Necef'te adeta yabancı gibidir. "Onları tanıyordu. Aralarında onun yalnızlık sıkıntısını ciddiye alacak yoktu. Uzak evine bizzat kendi çabasıyla geri dönmeye karar verdi: (O anda kendi kendine konuşur) 'Onların kendi hayatı var, ben kendi hayatımdan sorumluyum...'"²⁹ diyerek kocasının bozulan cesedinden kalan kemikleri yanına alarak köyü es-Sebîliyyât'a gider. Romanda yaşlı kadının en önemli özelliği, azmi ve kararlılığıdır. Her ne kadar yaşadığı köy, savaştan dolayı boşaltılmış ve virane olmuş olsa da köyüne dönme ısrarında inanılmaz bir irade göstermiştir. Çünkü herkesin terk etmek zorunda kaldığı köyüne geri dönmek istemesi, yaşadığı yere duyduğu derin bağlılığıdır. Köyüne dönmek için tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkması, bedensel dayanıklılığının yanı sıra korkusuz ve kararlı gücünü gösterir.

Ümmü Kâsım, bu yolculuğunda en büyük desteği, eşeği Kademu Hayr'dan alacaktır. Eşeğiyle arasında olağanüstü bir uyum ve güçlü bir bağ vardır. Kademu Hayr, bundan sonraki hayatında onun bir parçası, yoldaşı ve koruması olacaktır. Ümmü Kâsım ahıra giderek eşeğine şöyle seslenir:

'Kademu Hayr!'

Ahırda eşeklerden başka kimsenin olmamasından faydalanan Ümmü Kâsım ona fısıldayarak konuşmaya başladı: 'Yolun zorluklarına katlanacak kabiliyetin, cesaretin var, azmin var, fakat bazen kavgacısın.' Gözlerinin derinliklerine baktı ve aynı şekilde fısıldayarak devam etti: 'es-Sebîliyyât'taki evimize varıncaya kadar bana bakacağına, göz kulak olacağına söz veriyor musun?'³⁰

Yaşlı kadın, eşeğinden sonra en büyük desteği vefat eden eşi Bû Kâsım'dan alacak, kocası rüya aleminde kendisine rehber olacaktır. Bu yolculuk ve sonrasında Ümmü Kâsım, rüya ve gerçek hayat arasında gidip gelecektir. Yolculuk sırasında eşi tekrar rüyasına gelir ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

'Kabrimi ziyaret etmeye niyetlenmen güzel'. (Ümmü Kâsım) İçinden sevindi: 'Geçici bir ziyaret olmayacak.' Bû Kâsım, onun sözlerini düşündü: 'Maksadını anlamadım.' Kararını hatırladı: 'Seni orada tek başına bırakmamak için elimden geleni yapacağım. 'Sözlerini(kocası) bekletmeden şikâyet ederek şöyle dedi: 'Sebîliyyât'a dönme ısrarın karşısında endişeleniyorum.' Onunla tartıştı:

²⁹ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 14.

³⁰ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 15-16.

‘Endişelenmeni gerektirecek bir durum görmüyorum. Buranın güvenli bir yer olmadığını aklından çıkarma.’ Kendini tuhaf bir şekilde soru sorarken buldu: ‘Güvenli yer nerede?’ Bir tür şaşkınlıkla bir şey söyledi: ‘Fakat orası sivillere yasak olan askeri operasyonların olduğu bir bölge. ‘Şaşkınlıkla sözünü kesti: ‘İlk kez devletin ağzıyla konuştuğunu duyuyorum.’ Konuşmak için ağzını açtı fakat konuşmadı.³¹

Rüya, eşeğinin anırmasıyla son bulur. Bu rüya, Ümmü Kâsım için bir uyarı gibidir çünkü kocası fiziksel alanın yani es-Sebîliyyât’ın güvenliliği noktasında duyduğu endişeyi ifade eder. Kocas, köydeki mevcut güvenlik kaygısını, duyduğu endişeyi ifade ederken karısının verdiği cevaplar kendine duyduğu güveni ve bu yoldaki kararlılığını gösterir. Ümmü Kâsım’ın gördüğü rüyaların neredeyse tamamı bir haber içerir. Bazı rüyalar geçmişe ait unutulmuş anıları hatırlatırken, bazıları ise henüz yaşanmamış gelecekte olması muhtemel olaylara dair ipuçları verir.

Yaşlı kadın, kocasının mezarının olduğu yere gelir. Çocukları da ondan haber alamayınca annelerinin babalarının mezarının yanına gelmiş olabileceğini düşünürler. Çocuklarına: “Babanız bu kabirde (yerde) bulunmaktan acı çekiyor... Burada kalmak istemiyor.”³² diyerek cesedini köye götürme isteğini ifade eder. Oğulları annelerinin yanlarına gelmesi için çok ısrar eder. İlerleyen konuşmalarında anne oğullarına şöyle der: “Kalbim sizinle, fakat benim ve merhum babanızın ruhu es-Sebîliyyât dışında huzur bulmayacak.”³³ diyerek kararlılığını belirtir.

Ümmü Kâsım, kocasının kemikleriyle birlikte köyüne varır, üçüncü günün sonunda bir bahçenin içinde bulunan küçük bir tepenin arkasına saklanır. Orada uykuya teslim olur. Gece olduğunda kocası tekrar rüyasına gelir. Romanda rüya anı şöyle anlatılır:

Uykuya teslim oldu. Kocas, ona göründü. Evlerinin kapısının önünde duruyordu. Aklından ona uzun süredir yokluğunun sebebini sorsa, onu azarlarsa, ‘yokluğunda benim halimi umursamamak senin adetin değil, böyle olarsa beni de yanına al’ demek geçiyordu. İçinden ona gülümsediğini hissetti. Kocasının elini ona uzattığını, avucunu aradığını hissetti. Avucunu ona teslim etti. Kocasının sitem dolu bir şekilde fısıldadığını duydu: ‘Kendini gereğinden fazla yoruyorsun.’ Ona şöyle cevap verdi: ‘Senin varlığın tek başına yeter...’ Cümlesini tamamlayamadı. Avucunda elinin dokunuşunun hissi kalarak gözden kayboldu.³⁴

Kocas, karısının verdiği mücadeleden haberdar gibidir. Eşinin durmadan bir şeyler yapmasına üzüldür, bunu rüyasında ona söyler. Ümmü Kâsım, “Yokluğunda benim halimi umursamamak senin adetin değil” diyerek kocasına duyduğu özlemi ve kırgınlığı ifade eder. Kocasının kaybının ardından yaşadığı duygusal boşluğu dile getirir. Adeta Bû Kâsım, karısının verdiği mücadeleden haberdar gibidir. Kocas,

³¹ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 21-22.

³² İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 29-30.

³³ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 30.

³⁴ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 35.

Ümmü Kâsım'a "Kendini gereğinden fazla yoruyorsun" diye fısıldarken, söyledikleri ona karşı duyduğu kaygı ve sevginin bir ifadesi olsa da aynı zamanda geleceğe dönük bir mesajı da içerir. Çünkü yaşlı kadının es-Sebîliyyât'a hayat verme çabası, umut arayışı içinde olması, yaşamın zorluklarına karşı sağlam durması onu zaman zaman yoracaktır.

Ümmü Kâsım, es-Sebîliyyât'a girdikten sonra köyün mevcut haline çok üzülür. Çünkü es-Sebîliyyât'da savaş öncesinde her yer yeşillik ve sulaktır. Sürekli köyünün geçmişi ve şimdiki durumu arasında kıyaslamalar yapar. Yaşlı kadın, çok hüznlenir ve bir şekilde köye hayat getirmek, hayvanları, ağaçları ve çiçekleri yeniden yaşama bağlamak için su getirmek zorunda olduğunu hisseder. Tek başına bu görevi üstlenip buralara suyu getirebileceğine inanır. Çünkü su, yaşam gücüdür. Gördüğü rüyaları başarılı bir şekilde yorumlaması es-Sebîliyyât'a hayat verecektir. Romanda Ümmü Kâsım'ın doğadaki işaretleri anlayabilmesi, hayvanlarla iletişim kurabilmesi, rüyalarıyla amel³⁵ ederek hareket etmesi ona gerçeküstü nitelikler kazandırmıştır.

Savaş, her yerde olduğu gibi es-Sebîliyyât'ı da çok kötü etkilemiştir, yaşlı kadın sonunda evine ulaşır, evinin avlusuna kocasının kalıntılarını gömmek isterken askerlere yakalanır, bayılır ve kendine geldiğinde, kendisine sorular yönelten askerlere kocasının isteği üzerine buraya geldiğini ve gördüğü rüyaları anlatır. Durum öyküde şu şekilde anlatılır:

“Gece rüyada beni ziyaret ederdi. Ziyaretleri sırasında ona hep aynı soruyu yöneltirdim: ‘Neden üzgünsün?’ Bana şöyle cevap verirdi: ‘Çünkü yabancı bir toprakta gömülüym.’

‘Benden ne istiyorsun?’ diye sordum: Keşke harekete geçip kalıntılarımı geri getirsen ve beni evimize götürsen. Avlumuzdaki tatlı hurma ağacının altına gömülmem sana vasiyetimdir.’ Gözleri uzaklara daldı. ‘Dün gece rüyama geldi.’ dedi. ‘Beni defnettikten sonra senden Kur'an tilaveti yapmanı istiyorum. Kabrimin başında kırk gün boyunca günde iki saat Kur'an-ı Kerim tilaveti yapmanı istiyorum.’

‘Mesajının son sözleri böyleydi. Subay, sessizlik talep ettiğini göstermek için elini kaldırdı ve sordu: ‘Kocanızın naaşı şu an nerede?’ O da ‘Evin içinde kefenine sarılı halde’ diye yanıtladı. Subay kararını verdi: ‘Bugün defnini gerçekleştirmene yardımcı olacağız ancak hemen ardından seni yasak bölgelerin ötesine taşımayı planlayacağız.’”³⁶

Yaşlı kadının söyledikleri oldukça derin ve güçlü duyguları ifade eder. Aralarındaki duygusal bağ ölüm sonrasında da devam etmiştir. Kocasını *Kur'an* okumasını isteyerek karısına manevi sorumluluk yüklemiştir. İsmâil Fehd, romanda rüya motifini işleyerek eseri ilgi çekici kılmayı başarmıştır. Ana karakter gördüğü

³⁵ Yusuf Kenan Atılğan, “Gaybi Bilgi”, *Günümüz Kelam Problemleri*, ed. Recep Ardoğan (İstanbul: Klm Yayınları, ts.), 129-131.

³⁶ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 55.

rüyaları sayesinde kocasının kaybıyla başa çıkmaya çalışır. Rüya, onun için bir tür teselli arayışıdır. Yazar, okuyucuya vermek istediği mesajları ana kahramanın gördüğü rüyalar üzerinden verecektir. Okuyucu, Ümmü Kâsım'ın gördüğü rüyalar sayesinde onu daha iyi tanıyacak hakkında daha derin bilgiye ulaşacaktır.

Romanın ilerleyen kısımlarında yaşlı kadına neden burada kalma konusunda ısrar ettiği sorulur:

... Teğmen Abdülkerim, 'Hiç kimse tehlikeli bir bölgede yaşamak istemez... Neden burada kalmakta ısrar ediyorsun?' diye sordu. Kadının cevabı onu şaşırttı: 'Merhum Bû Kasım istedi.' deyince 'Böyle mi vasiyet etti?' dedi. 'Hayır, bu bir vasiyet değil.' Açıklamasını bekleyerek ona baktı. 'Uykumda beni ziyaret ediyor, her iki gecede bir rüyama gelerek yanında kalmamı istiyor.' Şaşkınlığını gizleyemedi: 'Hayatta kalman için operasyon bölgesinden uzak durmanı istemesi gerekirdi' dedi. 'Konu sadece Bû Kâsım'la ilgili değil... Buradan uzakta da yaşayamam...' Devam eden konuşmasının sonunda: 'Bu yerle ilgilenen birinin bulunması gerekiyor... Terk edilmiş evler yıkılmaya müsaittir.' dedi.³⁷

Ümmü Kâsım, aslında sadece kocasının isteğiyle köyünde kalmamış, doğup büyüdüğü yer olan es-Sebîliyyât'a derin bir sevgi beslemiş, yaşadığı topraklarda anılar biriktirmiş olması buraları terk etmeyi imkânsız kılmıştır. Kalma konusunda ısrar eden bizzat kendisidir. Bu ısrarlı direnişi, köyüne bağlılığının göstergesidir. Yaşlı kadın, durumundan rahatsız değildir, aksine memnundur. Adeta rüya görme hali, onun için ruhsal bir iyileşme aracı olmuştur.

Köyüne döndüğünde baktığı her yerde komşularını, mekanları, yaşanan olayları, hissettiği duyguları hatırlar. Dolayısıyla es-Sebîliyyât, Ümmü Kâsım için sadece bir mekân değil aynı zamanda yaşanan olayların ve duyguların saklı olduğu bir hafıza deposu gibidir. Fakat yaşlı kadın, köye hayat getirmeye kararlıdır, tek korkusu kendisine verilen on günlük sürenin dolacak olmasıdır.

Ümmü Kâsım, kocasının ölümüne rağmen iç dünyasında onu yaşatma mücadelesi ve kendisinden beklentileri, yaşadığı şeyleri her gün kocasına anlatmasına sebep olmuştur:

Çünkü beni duyuyorsun... Şimdi es-Sebîliyyât'ta onlarca asker var. Etrafında olup bitenlerden rahatsız olmadığını biliyorum. Ama bize; bana ve Kademu Hayr'a gelince, onların savaşının sonuçlarından korkumuz yok. Herkes kendi gününde ölür. Gerçek korkum, on günlük sürenin dolması ve sürgün edilme zamanının gelmesi.

Birkaç dakika boyunca dikkatle düşündü: Sana söz veriyorum, senden vazgeçmeyeceğim.³⁸

Yaşlı kadının, "Sana söz veriyorum, senden vazgeçmeyeceğim" cümlesi sadakat sözüdür. Ümmü Kâsım romanda farklı bir karakter gibi görünse de aslında

³⁷ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 63-64.

³⁸ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 77.

bu durum sadakatini yansıtır. Çünkü kocasını da yaşadığı topraklara duyduğu sevginin bir parçası olarak görür. Yas ve kayıp gibi duygular her bireyde farklı anlamlar taşımakla birlikte Ümmü Kâsım aidiyet duygusunda oldukça ileri gitmiştir. Nereye giderse kocasının kalıntılarını da yanına alacaktır. Bir gün Teğmen Abdulkerim ve Sadık Çavuş yanına gelirler aralarında geçen diyalogun bir kısmı şöyledir:

'Kocanın mezarını açık bırakmışsın!' sözü Teğmen'i şaşırttı. 'Çünkü onun yanında kalacağımı garanti edemem.' diye yanıtladı kadın. 'Ayrılırken kocanın kalıntılarını da yanına alacak mısın?' diye sorduğunda, 'İsteği doğrultusunda.' cevabını verdi. 'Kocan sana sürekli görünüyor mu?' 'Her gece bir kez... Vaktiniz varsa, bu sabah yaptığı ziyareti ayrıntısıyla anlatabilirim.' Teğmen merakını gizleyerek gülümsedi ve şöyle karşılık verdi: 'Zamanım müsait.'³⁹

Ümmü Kâsım ve teğmen arasında geçen diyalogun oldukça dikkat çekici bir atmosferi vardır. Yaşlı kadın, kocası ölse de onunla hala bağ kurmaya ondan kopmamaya çalışır. Ümmü Kâsım ilginç bir balta rüyası görmüştür. Gördüğü bu rüyanın tüm diğer rüyalar gibi bir mesaj olduğuna inanmış ve rüyayı gelecek günlerde gerçekleşecek olaylarla bağlantısı olduğunu düşünmüştür. Rüyasının devamında:

'Bû Kasım'ın bir marangoz baltasıyla donandığını ve Seyyid Recep Nehri ile Cûme Nehri'nin girişine kurduğunuz iki toprak barajını yıkmayı (Bû Kâsım'ın) planladığını anlattım.' Teğmen Abdulkerim buna şaşırır ve şöyle der: 'Bu toprak barajlar biz gelmeden önce de aynı yerlerdeydi. Onları, ordunun mühendislik birimleri kurmuştu.' Kadın, 'Varlığının hikmeti nedir?' diye sorunca da 'Biz emirleri yerine getiririz ve soru sormayız.'⁴⁰ şeklinde cevap verir.

Balta, bir şeyi yıkma ya da düzeltme gibi değişim gücü anlamına geliyor olabilir. Yaşlı kadın için bu bir değişime hazırlıktır çünkü rüyasında gördüğü olayların bir mesaj olduğuna ve kocasının da ona rehberlik ettiğine inanır. Bu bağlamda rüyada gördüğü her bir sembol ya da olaylar farklı anlamlar taşıyabilir. Ümmü Kâsım'ın rüya ve gerçek alemde gidip gelmesi romana büyüleyici bir atmosfer katmaktadır.

Ümmü Kâsım, dini değerlerine önem veren, maneviyatı yüksek bir kadındır. Seyyid Recep Türbesi, Ümmü Kâsım için önemlidir. Buraya her gittiğinde farklı bir huzur yaşar, buradaki her şey ona sıra dışı duygular hissettirir. Bir gün Seyyid Recep türbesinde rüya görür. Oğlu Salih, rüyada ona ayın on dördünde gece yarısı, dolunayla birlikte gel-git seviyesinin en yüksek dereceye ulaşacağını söylemiştir. Ümmü Kâsım, bu rüyanın sıradan bir rüya olmadığını ve verilmek istenen bir mesaj olduğunu düşünür. Ay tamamen kaybolduğunda gel-git seviyesi zirveye ulaşır. Gördüğü rüya ile bağlantı kurmaya başlar, ancak rüyayı nasıl yorumlayacağını

³⁹ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 82.

⁴⁰ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 82.

henüz tam olarak bilemez. Önce olsa umursamazdı ancak Seyyid Recep Türbesi'nde gördüğü için bunun bir mesaj olabileceğini düşünür. Tüm gün düşünür. Gün batımında evine geri döner. Kur'an-ı Kerim'den bir cüz alarak kocasının açık mezarının karşısına çömelerek oturur ve gece çökene kadar okumaya başlar. Ardından kocasıyla konuşmaya başlar:

...'Abbûd el-Atraş'ın baltasını taşıyarak beni iki kez ziyaret ettin. Bana ne iletmek istiyorsun?' Birkaç saniye durup kocası onu dinliyormuş gibi bekledi ve : 'Evimizin kat kat büyüklüğündeki bir barajı yıkmak için bir marangoz baltasıyla silahlanmanın hikmeti nedir?' diye bir soru yöneltti. Şat (Kıyı) tarafından gelen nemli bir rüzgâr birkaç kez yüzüne dokundu. Karanlığın daha da arttığını fark etti. Başını kaldırıp gri bulutların gökyüzünde düzenli bir şekilde yayıldığını gördü. Bu, gök gürültülü fırtınaların ve beklenmedik yağmurların mevsimi olduğunu hatırladı. Eğer yoğun bir şekilde yağarsa, kuruyan toprağı günlerce besleyebilirdi. İçine bir sessizlik çökmüştü sonra kocasının kalıntılarına hitap etmeye devam etti: 'Burada, rüyamda beni ziyaret ettiğinde, sözlerini ciddiye almadım. Gel-git en yüksek noktasına ulaşana kadar bekleme ve sonra bir kanal kazma fikri...' Cümlesini kesti. 'Birlikte yaşadığımız hayatta bazı haberleri abarttığımı sitemle gülümseyerek diyordun... Aklı başında olan birine uygun şeyler anlat... Şimdi senin gibi aynı şeyi tekrarlamak aklımdan geçiyor: Eğer Seyyid Recep Türbesi'nde rüyamı ziyaret etmeseydin, sadece bir rüya olamazdı...' dedi.⁴¹

Aklına oğlu Sâlih'in ayın on dördünün gece yarısı dolunay olduğu sözleri gelir, bu gece de ayın 28'i gel-gitin Şat'da zirveye ulaşacağı anlamına geldiğini düşünür. Bu sadece bir rüya değildir onun için. Yağmur şiddetlenince baltasını eline alır ve evden çıkar. Baltayla işe koyulur, küçük bir kanal kazar, Şat'tın suyunu yavaşça kendine doğru çeker. Uğraşları sonucu elindeki baltayla nehre suyun akmasını sağlar. Romanda baltayı, büyük engelleri aşma ve zor durumlarla başa çıkmayı temsil eden bir simge olarak yorumlamak mümkündür. Yağmur, kuruyan toprak için yeniden doğuş demektir. Ümmü Kâsım, rüyasıyla gerçeklik arasında bir bağ kurarak rüyasının sırlarını çözme yi başarır.

Sadık çavuş gelir, Ümmü Kâsım'a Teğmen, Abdulkerim'in onu görmek istediğini, baraj hakkında bir şeyler soracağını söyler. Teğmen Ümmü Kâsım'a inanmaz bu gerçeklerin doğru olamayacağını düşünür. Çünkü bunun arkasında iş birliği yaptığı kişilerin olduğunu düşünür.

Teğmen ne düşünürse düşünsün Ümmü Kâsım çok mutludur. Çünkü yağmurlar sayesinde barajlar dolar, es-Sebîliyyât'ta tüm canlılar uzun süredir beklediği suya kavuşur ve Ümmü Kâsım bu döngünün bir parçası olmanın huzuru içindedir. Adeta Sebîliyyât'a suyla birlikte hayat gelmiştir. Yaşlı kadın, birdenbire yüksek sesle "*Kalmalıyım!*" Necef'ten türlü türlü zorlukları geçerek gelmiştir. Şimdi sürgün edilmeyi kabul edemez. Sanki kocası karşısında onu dinliyormuş gibi, "*Beni*

⁴¹ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 90.

*hayal kırıklığına uğratmayacağım... Ne yapmam gerektiği konusunda bana yol göster..."*⁴² gibi sorular sorar. Aslında zamanla bu rüyalar Ümmü Kâsım için es-Sebîliyyât'ın kaderini belirleyen bir öğeye dönüşmüştür. Rüyaları çoğunlukla gerçeklerle bağlantılıdır. Gördüğü her rüya hayatını, kaderini belirleyen bir araca dönüşmüştür:

"... Memnuniyetle gülümsedi ve eşine yeniden hitap etti: 'Sana iki fidan getireceğime söz veriyorum.' Ardından bir şart ekledi: 'Eğer burada kalış süremi uzatmanın bir yolunu bana öğretirsen.' Bir an sustu ve devam etti: 'Buradaki askerler bir tür ateşkes halinde olduklarını, bunun Nevruz Bayramı'nda sona ereceğini söylüyorlar. O zamandan sonra hayatın nasıl olacağını bilmiyorum. Top mermileri gördüm. Bombardıman ortasında kalırsam ne tür bir korku hissedeceğimi bilemiyorum. Ancak burayı bırakıp gideceğimi sanmıyorum." Sesi, sevgisiyle dolarak yumuşadı: "Beni gitmeye zorlasalar bile, seni yanıma alırım." dedi."⁴³

es-Sebîliyyât'ta tekrar bir çatışma yaşanır. Bombardımanın üzerinden iki hafta geçer. Ümmü Kâsım, sandalyesinde oturarak eşiyile konuşmaya başlar. Haftalar sonra tekrar kuraklık başlar, kocasının kabrinin derinliğine uzun uzun bakar. Devamında uzun ve ilginç bir rüya görür:

Ümmü Kâsım, balık dolu büyük bir leğenin önünde bağdaş kurmuş bir şekilde oturmuş küçük bir bıçak yardımıyla balık temizlemeye devam ederken ne kadar vakit geçtiğini anlayamadı. Yorgunluk, kollarına kadar vuruyordu. Kendi kendine şikâyet ederek (homurdanarak) tekrarladı: 'Yanıdakiler son balıklar (olmalı) Salih.' Oğlu durmadı, farklı türlerde ve büyüklüklerde daha fazla balık taşıyarak girdi. Gülümseyerek ona: 'Bir sürü hayır (iyilik)' dedi. Ümmü Kâsım sitemli bir iç geçirdi. 'Ama ben yorulduğum. Salih bir kahkaha attı: 'Seyyid Recep nehrinde fazla balığımız var.' Ümmü Kâsım ona, gece yarısından önce ağlarını taşıdığında, suyun yükselmesinin en yüksek seviyesine ulaşma anını yakalamak gerektiğini hatırlattı... Ümmü Kâsım devamında 'Baban nerede, neden hala dönmedi?' diye sordu. Salih, 'O ve kardeşim Kâsım, balık toplamak için ellerinden geleni yapıyorlar.' şeklinde karşılık verdi. Ümmü Kâsım'ın zihni dağıldı. Balık avıyla uğraşmak Bû Kâsım'ın adetlerinden değildi. Belki bir an unutmuştu. Ümmü Kâsım, karşısında Bû Kâsım'ı ayaklarını karnına çekmiş bir halde oturarak bir bıçak yardımıyla balık kesmeye devam ederken gördü. Şaşkınlığı sevincindendi. 'İlk defa bana ev işinde yardım ediyorsun.' Bû Kâsım, sevgiyle gülümsedi. 'Misafirlerimizin sayısı kırka yakın.' Ümmü Kâsım, bir kez daha daldı. Subay yardımcısı Sadık geldi, Ümmü Kâsım onu, önünde oturmuş, pişirmek için bir kap içerisinde balık kesme işiyle uğraşırken gördü. Subay yardımcısının sesi şaşkınlığını gizleyemedi: 'Askerlerimiz bu kadar bolluğu hayal bile edemezler.' Subay yardımcısı çalışmayı bıraktı, başını kaldırıp uzağı dinledi. 'Neyin var?' diye sordu.

Bu sahnede Ümmü Kâsım'ın burnunun ucunda dolaşan taze balık kokusu geride kalarak içindekilerle birlikte tamamen yok oldu. Ümmü Kâsım

⁴² İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 103.

⁴³ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 105.

doğrulmadan önce, yatağında oturarak: ‘Allah’ım, onu (rüyayı) hayırlara çıkar.’ diye dua etti.⁴⁴

Karanlıkta oturur, uzaktan gelen topçu bombardımanının sesi kulağında yankılanır. Ümmü Kâsım’ın aklı rüyasında olanlara takılır. Bu balık, Ümmü Kâsım rüya tabirlerinde söylenenleri hatırlar. “Çok balık iyilik anlamına gelir.” Yorumunun imkânsız olduğunu düşünür. Savaşın tutuşmasının ortasında hiçbir hayır (iyilik) olamaz. Oğlu Salih’in babasından önce görünmesi (ortaya çıkması) Ümmü Kâsım’ın kafasını karıştırır.

(Ümmü Kâsım) rüyanın ortasındaki Bû Kâsım’ı, kırk misafir hakkında konuşmasının yanı sıra balığı kesmeye olan katkısını hatırladı. Rüyasının yorumlanması konusundaki şaşkınlığı, Subay yardımcısı Sadık’ın ortaya çıkmasıyla daha da karmaşık hale geldi: ‘Askerlerimiz hayal bile edemezler...’ Burada bir bağlantı var, Ümmü Kâsım’ın Şat’ın yükselmesini (suyunun yükselmesini) görmesi gerekir.⁴⁵

Ümmü Kâsım rüyasını Teğmen Abdülkerim’e de anlatır. Yaşlı kadın, barajı işaret eder ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

...‘Bir süre burada kalmaya ihtiyacım var.’ Teğmen, ‘Neden?’ diye sorunca Ümmü Kâsım tekrar duraksadı: ‘Bû Kâsım dün beni ziyaret etti...’ Teğmen gülümsedi: ‘Umarım baltasını taşımıyordu.’ Ümmü Kâsım kafasını sallayarak reddetti ve açıkladı: ‘Seyyid Recep Nehri’ndeki balıklarla ilgili bir şey demek istedi.’ dedi.⁴⁶

Teğmen Abdülkerim, söyleyecek bir şey bulamaz. Ümmü Kâsım, baraja ulaşır ve Şat’a doğru durur. Suyun yükselme hâli neredeyse zirveye ulaşır, suyun yüzeyindeki yüzen otların hareketi kuzeye doğru yavaşlar. Dalganın hareketi hafiftir ve neredeyse hissedilmez. Ümmü Kâsım suyun güneye eğimiyle birlikte sabur balığının en büyük avını yapmak için suyun yükselmesi ve çekilme anını gözetlerler. Şimdi eş-Şat’ta ne tekne vardır ne de vapur. Yaşlı kadın, suyu durgun olan Seyyid Recep Nehri’ne doğru döner ve uzaklara bakar. Bir şeyin varlığını gösteren basit bir dalgalanma hareketi görür, belki bir balık ya da daha fazlasıdır, birkaç saniye oraya bakar. Suyun yüzeyi durgunlaşır. Ümmü Kâsım eş-Şat’a geri döner ve suyun yüzeyinde yüzen otların yerinde durduğunu görür. Şimdi su çekilmeye başlar. Ümmü Kâsım, nehre döner ve baraj yakınında suyun yüzeyinde peş peşe dalgalanmalar görür. Öğle güneşinin ışınları, suyun yüzeyini deler ve nehrin derinliğinin bir kısmını ortaya çıkarır. Ümmü Kâsım’ın kalp atışları hızlanır. Farklı türde ve boyutta onlarca balığın varlığını fark eder. Balıklar, geldikleri yolu hatırlamaya çalışıyormuş gibi, kendilerini eş-Şat’a götürecek bir çıkış yolu ararlar. Ümmü Kâsım dikkatle bakar ve haftalardır burada alıkonan balıkların hareketini

⁴⁴ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 121-122.

⁴⁵ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 123.

⁴⁶ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 122.

izler. Balıklardan biri, hafif bir yükselmeye suyun dışına sıçrar, sonunda tekrar düşer. Yaşlı kadın, bu rüyası sayesinde tüm askerlere balık yedirir.

Ümmü Kâsım'ın bir sonraki rüyası da yaklaşan felaketi bildirmektedir. Patlamalardan dolayı Ümmü Kâsım artık gecelerini türbede geçirir. Çünkü çocuklarının yokluğunda ölmek istemez. Evinin yeri pek de güvenli bir yer değildir. Türbenin batı duvarının kenarında kendine sığınak kurmayı planlar. Aslında yaklaşan felaketi de bilmektedir. Romanın devamı şu şekildedir:

...'Teğmen yardımcısı Sadık, üç askerle birlikte geldi. 'Hayırdır, Ümmü Kâsım?' diye sordu. 'Bir gölgelik mi kurmak istiyorum.' Askerlerine işaret etti ve hemen işi üstlendiler. İş bitmeden önce ona dönerek sordu: 'Bu gölgelik kimin için?' Ümmü Kâsım cevapladı: 'Benim için gece buraya sığınacağım.' dedi ve konuşma şöyle devam etti: 'Evinin terk ediyorsun.' 'Bombardıman şiddetlenirse evim beni koruyamaz.' 'Bombardımanın şiddetleneneğini nereden biliyorsun?' Ümmü Kâsım, kendinden emin bir şekilde cevap verdi: 'Şiddetlenecek.' Teğmen yardımcısı sorgulayıcı bir tavırla devam etti: 'Merhum Bû Kâsım sana bunu mu haber verdi?' 'Hayır.' Bir an susarak: 'Ama dün gece beni ziyarete geldi. Alışılmadık bir şekilde üzgündü.' Abdülkerim, ilgileniyormuş gibi yaparak sordu: 'Üzüntüsünün sebebi neydi?' Ümmü Kâsım, 'Bilmiyorum,' dedi ve devam etti: 'Ama komşumuz Abbûd el-Atraş'ın baltasını da alarak aceleyle ayrıldı.' dedi...⁴⁷

Kocasının baltayı alıp gitmesini kötü bir haber olarak görür çünkü balta sayesinde es-Sebîliyyât'ta yaşayan tüm canlılar hayat bulmuş, askerler de doymuşlardır. Rüyaları geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman arasında bir köprü olarak düşünüldüğünde rüyaların mesaj gücünü simgelediği düşünülebilir. Gördüğü her rüyanın bir işlevi vardır.

Romanın sonuna doğru bir gece bombardımanlar sırasında Ümmü Kâsım'ın oğlu yerine koyduğu Câsım isimli bir asker kolundan yaralanır. Sol kolunda garip bir uyuşma hisseder. Parçalanmış bedenini hissetmez. Sol elinin parmakları yok olmuştur. Câsım, Bağdat Eğitim Hastanesi'nde yatar. Savaş koşulları nedeniyle kimse onunla iletişim kuramaz. Ümmü Kâsım, gördüğü rüya bağlamında yaklaşan bir tehlikenin olduğunu öncesinden sezmiştir ancak bu kez hiçbir şey yapamamıştır:

Evine yöneldi. 'Bû Kâsım, hata nerede? Benim mi, senin mi, yoksa başkalarının mı? Niyetimin gerçekten saf olduğuna yemin ederim. Ben de iddia ediyorum ki niyetim çok saf. Hiç kimseye zarar vermek istemedim ya da birine kötü niyet beslemedim. Tek istediğim, senin ve benim burada olmanızdı. Çocuklarımızın gösterdiği bakım ve ilgiye rağmen buradaki özlemim, beni tehlikeli yolları seçmeye itti. Her an kovulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldım, fakat bir şekilde burada kalma fırsatım oldu ve bir şey oldu ki, sen de biliyorsun...' dedi.⁴⁸

⁴⁷ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 133-134.

⁴⁸ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 150.

Bu konuşmanın ardından kocası tekrar rüyasına gelir ve konuşmaları bu şekilde devam eder. Tekrar bir patlama olur ve Ümmü Kâsım yatakta hareketsiz kalır. Kocasına savaşın ne zaman biteceğini sorar. Ümmü Kâsım, Câsım gelmezse çocuklarının yanına dönmeye karar verdiğini anlatır:

...‘Bû Kasım, nasıl düşündüğünü bilmiyorum, eğer sana karşı dürüst olmak isteseydim, sana gerçeği söyledim. Kendini nasıl düşünmesini bilmeyen biriyim. Onlarla, askerlerle beraberdim, onlardan biriymişim gibi görünüyordum. Her zamanki gibi onları bombaladı, dördüncü oğlum Câsım’ı döneceği umudunu kaybettim. Döneceğini söyleyen sendin. Mezarın önünde bağdaş kurmuş oturuyordu. Keşke beni anlarsan, ne kadar rahatsız edici görünse de açık sözlülüğümü kabul etsen. Bir süre sustu, Nâsırıyye şehrine dönerken burada, senin mezarının etrafındaki çocuklarının o güzel varlığı vardı. Cesedini çıkarmayı önerdim, sana ait olmayan bir vasiyet diye bahsettim, onlara dedim ki, “Köyünde gömülmek istemişti” dedim, ama aslında ben istemiştim. Çocuklarımız şaşkın bir şekilde durdular, onlara bizim emirlerimize karşı gelmek, bu onlara yabancıydı. Sonrasında ne olduğunu biliyorsun, bilmediğin şey...’ der.⁴⁹ konuşmasını tamamlayamaz.

Ümmü Kâsım, dördüncü oğlu olarak gördüğü asker Câsım’ın yaralanmasından çok etkilenmiştir. Câsım’ı oğlu yerine koymuştur. Yaşlı kadın, Câsım’ın gelmesiyle büyük bir sevinç yaşar. Romanda Ümmü Kâsım’ın ailesinin yanına döndüğüne dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Ancak yaşlı kadın, Câsım’ın geri dönmesiyle büyük bir mutluluk yaşasa da bu geçici bir durum olabilir.

Romanın geneline bakıldığında yaşlı kadının rüyalarının sırada rüyalar olmadığı görülür. Yaşlı kadın, gördüğü rüyaların neredeyse tamamından bir anlam çıkararak olasılıkları tahmin etmeye çalışmıştır. Ümmü Kâsım’ın gördüğü rüyalarından yola çıkılarak onun sıra dışı bir insan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yaşlı kadının geleceği önceden tahmin etme ya da bilme durumu okuyucuda gizli bir gücü ya da kâhin olduğu algısını yaratabilir. Muhammed Şükrî, bu romanında rüya motifini işlemiş, bilinçaltı ve gerçeklik arasındaki sınırları sorgulayarak romana derinlik kazandırmıştır. Görüldüğü üzere rüya motifi, roman kurgusunda yönlendirici bir işleve sahip olmuştur. Romanda kullanılan rüya motifi edebiyata özgün bir bakış açısı ve yaratıcı ifade biçimleri sağlayarak, rüya-gerçek arasındaki sınırları sorgulayan özgür bir anlatım alanı yaratarak edebiyatın çeşitliliğine önemli katkılar sağlamıştır.

Sonuç

Çağdaş Arap edebiyatının önemli yazarlarından biri olan İsmâil Fehd İsmâil, roman türünde çok değerli eserler kaleme almıştır. İsmâil Fehd İsmâil’in doğduğu yerle aynı adı taşıyan *es-Sebîliyyât*, onun en önemli romanlarından biridir. Kuveytli yazar, eserinde var olduğu günden bu yana gizemini koruyan rüya motifini

⁴⁹ İsmâil, *es-Sebîliyyât*, 155.

işlemiştir. *es-Sebîliyyât* adlı romanda İsmâil Fehd İsmâil, yaşlı bir kadının yaşadığı topraklarda verdiği mücadeleyi, köklerine olan bağlılığını merkeze almıştır. Yazar, romanda köklerinden koparılan bir kadının yaşadığı içsel değişimi rüya-gerçek ikileminde işlemiştir. Rüyalar, kadının bilinçaltındaki korkularını, endişelerini ve arzularını dışa vurmuştur. Rüyalar, bazen geçmişteki bir olayın, gelecekteki bir olayla ilişkisini gösterirken, bazen de gelecekte olacak bir olaya dair ipuçları verdiğine işaret etmiştir. Gördüğü rüyalar, onun iç dünyasında yaşadıklarıyla doğrudan bağlantılıdır ve bu rüyalar, bilinçaltının dışa yansımalarının en çarpıcı örnekleridir. Yazar, Ümmü Kâsım adlı kadının yaşadığı yere dönme arzusunu, sadece fiziki bir mekâna duyulan özlem olarak değil, aynı zamanda kadının anılarına, kimliğine duyduğu bağlılığının bir ifadesi olarak yansıtmıştır. Yazar, *es-Sebîliyyât* adlı romanını rüya motifiyle zenginleştirerek, okuyucuyu yaşlı kadının gördüğü rüyaların içine çekmiştir. Bu sayede, İsmâil Fehd İsmâil, rüya motifini kullanarak romana yalnızca dikkat çekici bir özellik kazandırmamış aynı zamanda esere edebi bir özgünlük katmıştır. Yazar, gerçek âlemde ve rüya aleminde mantıksal sıralamaya bağlı kalmadan yaptığı geçişler, içsel çatışma, mekân ve kimlik arayışı gibi yeni temalar sayesinde edebiyata yeni bir bakış açısı ve farklı anlatım teknikleri kazandırmıştır.

Sonuç olarak, İsmâil Fehd İsmâil, *es-Sebîliyyât* adlı romanında rüya ve gerçek arasındaki geçişleri ustaca kullanarak, insanın içsel dünyasını ve kimlik arayışını derinlemesine işler. Yazar, yaşlı kadının geçmişine, köklerine ve hatıralarına olan bağlılığını, bireysel bir yolculuk üzerinden anlatırken, rüya motifini kullanarak romana hem estetik hem de psikolojik bir derinlik kazandırmıştır. Bu nedenle *es-Sebîliyyât*, hem bireysel hem de toplumsal dönüşümün izlerini taşıyan güçlü bir roman olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça/References

- Atılğan, Yusuf Kenan. "Gaybi Bilgi". *Günümüz Kelam Problemleri*. ed. Recep Ardoğan. 129-131. İstanbul: Klm Yayınları, 2. Basım, ts.
- Bulkeley, Kelly. *Psikolojik, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüya*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2008.
- Çalan, İbrahim. *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Rüya ve Musiki*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çetin, Mehmet Şirin - Parlak, Bekir - Şenol, Serdar. "İklim Krizi ve Göçe İlişkin Kavramsal Değerlendirme". *Kent Akademisi* 17/1 (2024), 217-230.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 14. Basım, 2015.
- Çetin, Nurullah. *Türk Romanı Tahlilleri I*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Çetişli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş 2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Fevvâz, Alî Hüseyin. "İsmâil Fehd İsmâil". *İrâkîyyun* (Ekim 2018), 1-8.
- Gündüz, Erol. "Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009), 187-202.
- İbn Manzûr, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Fadl. *Lisânü'l-Arab*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdr, ts.
- İsmâil, İsmâil Fehd. *es-Sebîliyyât*. Kuveyt: Nûfâ Blus li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2. Basım, 2017.
- Lahire, Bernard. *Rüyaların Sosyolojik Yorumu*. çev. Zuhale Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.
- Mursel, Al-Ajmi. *İsmâil Fahd İsmâil: A Thematic Study of His Novels*. Michigan: The University of Michigan, Doktora Tezi, 1990. file:///C:/Users/pro2000/Desktop/ismail%20fehde%20ismail/Isma'il_Fahd_Isma'il_A_themat.pdf
- Özer, Çetin. *Rüya Olgusu ve Dindarlık*. Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- Refâî, Tâlib. "İsmâil Fehd İsmâil Hayâtun, Kitâbetun, Bâkiyetun". *el-Beyân (İsmâil Fehd İsmâil Özel Sayısı)* 582 (2019), 12-15.
- Şatî, Süleymân. "İsmâil Fehd İsmâil-el-Kelîmetu ve el-Fi'lu". *el-Beyân (İsmâil Fehd İsmâil Özel Sayısı)* 582 (2019), 36-37.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Basım, 2021.
- Tijani, O. Ishaq. "Trauma in the Novels of the Iraqi-Kuwaiti Writer, Isma'il Fahd Isma'il". *Middle East-Topics&Arguments*, 69-78.

Üstün Kaya, Senem. "Dünya Edebiyatlarında Rüya Motifi: Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/24 (2021), 449-458.

Yakupoğlu Boran, Leyla. *Modern Kuveyt Edebiyatı*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2021.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. 'Abdu'l-Cesûr Şâhîn. Kuveyt, 2001.

"el-Ahlâm ve'r-Rüyâ fî'l-Edebi'l-Arabî ve'l-Âdâbi'l-Âlemiyyeti". Erişim Tarihi: 08.01.2025, gönderen

<https://www.alquds.co.uk/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%84%D8%A7%D9%85-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A4%D9%89-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%A2%D8%AF%D8%A7/>

